

Saját idő és történetiség, mint retrospektív prózai sztori

Megannyi irodalmi beszédmódot megszólaltató szövegeiben, Tózsér Árpád ezúttal a napló műfaji lehetőségeit kihasználva fejti fel a nyelv mélyebb rétegeit. De mégis, milyen nyelvbe öltöztethető egy napló? Hol vannak az emlékezés elbeszélhetőségének határvései? Egyáltalán meddig mondhatók el belső világunk rezdülései egy perszonális elbeszélésben? Lehetséges-e a megtapasztaláson túli szférát – gondolatainkat, bárminemű percepciókat, s úgy általában az absztrakciót – a nyelv segítségével tökéletesen közölni? Mi a nyelv objektív funkciója egy naplófolyam esetében, amikor is a szubjektumot, a mindenkori ént alakító eseményeket kívánja rögzíteni a szerző? Képesek vagyunk-e többre általa, mint deskriptív dokumentálásra? Bár Wittgenstein élete végén maga is tagadta azt a korábbi megállapítását, miszerint a nyelv nem alkalmas másra, mint a tények leképezésére, végső következtetéseiben mégiscsak azt állítja, hogy világunk a nyelv által ki van mérve. Tózsér Árpád – mint minden, szavakkal hivatásszerűen foglalkozó (írás)művész – munkája voltaképpen kísérlet arra, hogy kiszabadítsa világunkat a nyelv fogságából, miközben a nyelvfilozófia alapkérdéseiről Wittgensteinhez hasonlóan gondolkodik. „*A kimondott szót ugyanis hamisnak látja, olyannak, amely megváltoztatja a szándékolt mondandót – ezért számára a vers és általában a beszéd csak sziszifuszi küzdelem egymás megértéséért. Talán ez a belátás magyarázza Tózsér depoetizáló törekvéseit is*” – írja poémái kapcsán Pécsi Györgyi.¹

A termékeny, sokműfajú költő, író az *Akhilleusz beéri a teknőst* című naplójában mintha önmagának adna számot életéről úgy, hogy eközben mégis kivonja magát a szövegből. Noha egyes szám első személyben ír, annyi közügy szerepel a lejegyzett események között, hogy az a benyomásunk, kivonódik az én, látszólag megszűnik az individuum, és kollektív élmények szövik magukat a szövegbe. Nem akármilyen nyelvi formákkal, retorikával, humanista műveltséggel viszi véghez az én megbontását a szerző. Tetten érhetjük a folyamatot, miképp

¹ Pécsi Györgyi: Tózsér Árpád (költészeti) pályájának két fejezete. Kalligram, 1995. 10. sz. In.: *Magyar Irodalmi Művek 1956–2016*, MMA Kiadó, Budapest, 2021.

az én (élmény- és probléma)világa mintegy átlényegül, hogy társadalmiasuljon, s a magyar – vagy még inkább a közép-európai – hagyomány részévé váljon, kollektív emlékezetté integrálódjon. Eltöprengésre alkalmas paradoxon, hogy eközben mégiscsak az *én* tudatfolyamának megszövegezése zajlik. Ilyesformán az *én*-re való rákérdezés egyben egy adott csoport önazonosságának, a (kisebbségi) lokális közösség identitásának vizsgálata is. A szerzői magántörténelem így olvad bele egy olyan közösség történelmébe, ahol sajátos nyelvi kódrendszere van a kisebbségi identitásnak, éppúgy, mint az egzisztenciális fenyegetettségnek. A tőzséri prózauniverzum atipikus énreprezentációs technikájára naplófolyamának korábbi darabjában is felfigyelhettünk, mint az 1992–1997 közötti időszak bejegyzéseit tartalmazó, 2008-ban megjelent *Szent Antal disznaja* című kötetben. „*A napló narratívájába fogva próbáltam újraélni és -írni az immár viszonylag hosszúra nyúlt életemnek az egyik, talán legintenzívebb szakaszát*” – fogalmaz adott kötetben a szerző, miközben a személyes és kollektív emlékek feltárásával kísérletezik. A Tőzsér-életműben – kiváltképp poémáiban – megragadható jelentésgenerálás és újrakontextualizálás naplófolyamában is megfigyelhető. Mintha önreflexív kérdései egyfolytában arra irányulnának, mit látunk meg a lét komplexitásából a nyelv mélyebb rétegeiben – vagy ahogy maga a szerző mondja – a stílus eresztékeiben? Tőzsér Árpád naplófolyamának hatodik kötete naplóvá stilizált önéletrajzi regény, amelyben – saját bevallása szerint – kicsit fikcionalizál. „*De vajon nem fikció-e minden (enélkül a tudatos törekvés nélkül is), amit önmagunkról naplóként lejegyzünk?* – szegezi az olvasónak a kérdést a szerző, aki elkötelezte magát, hogy élettörténetét – az esszéíró *Philippe Lejeune* kifejezésével élve – afféle retrospektív prózai sztoriként elbeszélje. A naplóírás kritériumait és műfajait rögzítő *Lejeune* meghatározása szerint „*a szövegüniverzum azon darabjai minősülnek önéletrírásnak, amelyek szerzője, elbeszélője és szereplője azonos. Az önéletrírást egyfelől az önéletrajzi regény fiktív, másfelől az életrajz nem önreferens műfajaitól határolja el. Az vagyok, akit W. B-nek hívnak? Vagy pusztán egyszerűen W. B-nek hívnak?*”, másként: „*A név rajtunk függ, vagy mi függünk egy néven?*”² – a francia esszéíró, aki számos meghatározó önéletrajzi témájú mű szerzője, a személy és a személy neve összefüggéseire, kapcsolódási pontjaira és általában az önazonosság-dilemmákra megannyi tanulmányában rákérdez. Tőzsér Árpád *Lejeune*-hez hasonlóan esszenciális kérdésként tekint a naplónyelvezet megválasztására, mint az önéletrírás dokumentálásának nyelvi eszközkészletére.

Pozsony, 2013. január 7. – olvashatjuk az első bejegyzés előtti dátumot. Ám még az első jegyzet előtt maga a szerző világít rá az ellentmondásra, miszerint „*a (naplóműfaj jellemzőjének tartott) történés és írás egyidejűsége lehetetlen. Olyan naplóvá*

² Philippe Lejeune: *Önéletrírás, élettörténet, napló. Válogatott tanulmányok.* Ford. Bárdos Zsuzsanna, Gábor Lívia, Házás Nikoletta, Toókos Péter, Varga Róbert, Z.Varga Zoltán L'Harmattan, Budapest, 2003. Szerk. Z. Varga Zoltán. 261. p.

stilizált önéletrajzi regény látszik itt tehát lezárulni, amely a napló mint narratíva keretén belül a prózaműfajok (jegyzet, esszé, filozófiai traktátus, olvasónapló, elbeszélés, stb.) legváltozatosabb sorával él”. Alighanem egy olyan Tözsér-életrajzi elemekből álló narratíva épült fel a naplófolyam hat különálló, de önálló műként is olvasható darabjából, amelynek az emlékezés és megszövegezhetőség a fundamentuma, miközben egyfolytában az emlékezés megszövegezhetőségére kérdez rá a szerző. A szövegek univverzális struktúráit kutatva megállapíthatjuk, hogy az időcentrikus világkép, az időtapasztalat integráns része a naplófolyamnak. Tözsér Árpád szöveguniverzumában sajátos hangfekvéssel szólalnak meg az egzisztenciális fenyegetettség kérdései, ugyanakkor — költészetével ellentétben — naplófolyamának nincsenek absztrakt nyelvi kódjai, metaforikus üzenetei. Hatvanéves osztálytalálkozója impresszióit realista fogalmakkal ragadja meg, dísztelenül beszéli el: „Elhasznált bennünket a XX. század, az a rendkívül forrongó, nyugtalan, sőt, kegyetlen kor, amelyben nekünk élnünk adatott. Mindenki akadozva beszél, mintha már valami kollektív szélütés söpört volna végig rajtunk.” (Az önző mémek, Komárom, 2014. június 7.)

Az öregség problematikáját, a testi és a lelki elhasználódást érzékletesen mutatja be saját fizikai hanyatlásának szövegbe emelésével. Ontológiai töprengéseinek számvetésszólama mélyről tör fel, az vallomásszerű megvallása intuícióinak: „Valami azt súgja, hogy a 2012-es év volt az utolsó aktív évem. S nemcsak azért, mert kiléptem a Madách Kiadóból, s már nemigen élvezem az írást sem, hanem azért is, mert úgy érzem, fizikai létezésemben is befejeződöm lassan.” (2013. február 17.) Megannyi szöveghelyen erősen érezzük, hogy az öregség-öregedés tematizálása Tözsér Árpád bejegyzéseiben nem pusztán tudósítás saját létállapota, hangulata felől. Mintha ez is egyfajta szerepvállalás lenne részéről: megpróbálja a hanyatlást és az elhasználódást irodalmi kontextusba emelni, hogy az öregség(e) és az arról alkotott szöveg szintézissé formálódva egy magasabb rendű, egyetemes célt szolgálhasson. Az idő- és testtapasztalat (vagy méginkább az öregségtapasztalás) sosem öncélúan jelenik meg műveiben, a konkrét tapasztalatot tágítja kozmikusá. „A 87 éves költő (Tornai Jóska) elég rossz állapotban volt, állt mellettem, ziláltan, mint egy Lear király. Ritkás, ősz haja szétszórva, kopaszodó feje teteje tele májfolttal..., lemondóan megjegyezte: Lábon rothadunk, barátom, mint a zsizsikes búza!” (Az önző mémek, 2014. május 24.). Erős veszteségtudatról árulkodnak azon nekrológszerű bejegyzések, amelyek egy-egy pályatárs halálhírét rögzítik. „Tegnap meghalt Dobos Laci. Halálával lezárult a szlovákiai magyar irodalom egyik jelentős fejezete.” (Tárgyak könnye, 2014. július 26., augusztus 2.) A létösszegző, számadó hangvétel azokból a bejegyzésekből is kihallható, amelyekben nem direkt reflektál a szerző a fizikai létezés kérdéseire: „2012-ben meglepően sok (14) kritika és tanulmány íródott és jelent meg a dolgaimról. Mi ez? Végkielégítés? Úgy olvasom őket, mintha már a saját utókorom volnék.” (2013. február 17.). Az énrre való folyamatos rákérdezés alapvető attribútuma szövegek univverzális struktúrájának, ennek szerves

részeként jelenik meg az abszurdfogalom és az abszurd különféle interpretációja naplókorpuzában, annak további impulzusokat adva. Szépen rímel az elmúlás(a) törvényszerűsége és az életértelem keresése dilemmájára a „*Camus-i abszurd ember*” alakja és *A Sziszüphosz mítosza* motívumai. „*Az ember borús pillanataiban (s 78 éves korában egyre több a borús pillanata) számadásokat készít, írásai végrendeletekhez kezdenek hasonlítani, aztán... testamentumai ellenére is tovább él, s érzi, hogy mese nincs, megint neki kell veselkednie a sziklájának, s görgetni felfelé a hegyen.*” (2013. február 20.)

Amennyiben a naplóelbeszélés meghatározó kánonjait szeretnénk rögzíteni, elmondhatjuk, hogy Tőzsér Árpád narratívájában nem pusztán az események deskriptív rögzítése zajlik, textusaiban igen meghatározó szerepet kap az irodalmi elbeszélés elméleti kérdéseinek vizsgálata is, maga az elbeszéléskutatás. Naplófolyamának prózapoétikai eljárása a formai, szerkezeti és műfaji transzformációk lenyűgöző gazdagságát mutatja. Szembeötlő a napló szerkezetének sajátos tagolása: a bejegyzések éve ad egy elrendezést – afféle fejezetekre osztást –, amely további, összesen huszonhat, címekkel ellátott alfejezetbe rendeződik. Formáját az események időrendben felsorakoztatott etikai és filozófiai mélységű feljegyzései határozzák meg. Közben olyan kérdéseken töprengünk, lehet-e irodalomtudományi relevanciája egy (akárcsak részint) fikcionalizált naplónak? Az *Akhilleusz beéri a teknőst* az énnel kapcsolatban releváns információkat juttat el az olvasóhoz, s szembeötlő az is, ahogyan az én (kognitív) reprezentációja lezajlik a naplóban. *Az élet máshol van* című fejezet Kundera azonos című regényére reflektál: Tőzsér Árpád miközben az „ablakon túli” élet valóságáról/ hamisságáról gondolkodik, permanensen az énreprezentáció felé kanyarodik. „*Folyton újraírjuk saját életrajzunkat, új meg új jelentést tulajdonítva a dolgoknak – a magunk szemszögéből, ahogy nekünk tetszik. Kiemeljük, ami ránk nézve megnyugtató és hízogó, és kitörlünk emlékezetünkből minden lealázót. A történelem ilyesfajta átírása – akár orwelli értelemben is – cseppet sem embertelen. Sőt, nagyon is emberi,* (2013. augusztus 20). Gyakorta támad olyan érzésünk, hogy naplóbejegyzésében is hasonló szerkesztési elveket alkalmaz, mint poémáiban: gondolati lírájának egyik attribútuma, hogy a verselés folyamatáról, magáról a versről ír verset, s mintha naplófolyamában is ezt tapasztalnánk. Tőzsér Árpád az írás stációit is dokumentálja, narratívájának meghatározó motívuma a történetírás problematikájáról való beszéd.

Eltöprengésre alkalmas, vajon milyen értelmezési tartománya lehet a kötet-címnek: *Akhilleusz beéri a teknőst*? Egy kevésbé explicit olvasat szerint a szerző (fiatalkori önmaga) beéri (időskori) önmagát. (Ha hiszünk a napló igazságának, akkor ez 2020-ban – az utolsó bejegyzéssel – megtörtént). Ezt az olvasatot erősíti a szerzői szándék is: „*Hetedik kötet már szinte biztos, hogy nem lesz. S nemcsak azért nem, mert az idő előrehaladtával egyre ritkulnak a naplóbejegyzéseim (a korábbi kötetek időtartalma kb. 3-4 év volt), hanem azért is, mert hígulnak is a bejegyzések...*” S ha hígulnak a bejegyzések, az események, akkor – elméletben – akár a történés és az írás

egyidejűsége is megvalósulhat. Meglehető, erre utal a szerző, amikor némiképp ironizálva, ekképpen gondolkodik: „*A kötet utolsó bekezdéseit már egyenesen a nyomdai gépekbe fogom írni. Megvalósítom Italo Calvo álmát az írás és olvasás egyidejűségéről. Akhilleusz beéri a teknőst.*” (2020. április 10.)

Tőzsér Árpád miközben a személyes és közösségi múlt feltárásán munkálkodik, megannyi irodalom- és kultúrtörténeti motívumot sző prózaszövegbe: magántörténelme összemosódik a 20. század vége, 21. század eleje irodalomtörténetével. Harmonikusan szövődik a naplófolyamba a kortárs írókkal, költőkkel folytatott diskurzus, egy-egy irodalomelméleti szimpózium témája, az Ünnepi Könyvhét programjai, a szakmai szervezetek és intézmények működési mechanizmusa, a Csemadok, a PIM, a Magyar Írószövetség, a Magyar Művészeti Akadémia, a Szépirodalmi Társasága eseményei, közgyűlései, tanácskozásai. Irodalomtörténeti értekezései, szépirodalmi művekre történő recepciói, világállapotra vonatkozó kritikai megjegyzései termékenyen árnyalják a szövegkorpuszt. „*Heidegger azon posztulátumát, hogy az ember is a lét története, ma két költőnk veszi halálosan komolyan: Oravecz Imre és Tandori Dezső.*” (2013. április 28.) Oravecz életművéről gondolkodva parasztopozsainak sajátos motívumkészletét vizsgálja, s arról is szót ejt, miért tekinthető Térey János *Paulusa* inkább Anyegin-strófákban elbeszél regénynek, mintsem poémának. Az *Akhilleusz beéri a teknőst*ben konstans az irodalomtörténetesi látásmód, az irodalmi művekről és alkotójukról való beszéd (Esterházy Péter: Mercedes Benz, Borbély Szilárd: Nincstelenek, Térey János: A legkisebb jégkorszak, Marnó János: Fellegjárás, Csaplár Vilmos: Istennel vagy nélküle, Kertész Imre: Európa nyomasztó öröksége, Takács Zsuzsa: Tárgyak könnye, Marton László: Vízkereszt, etc., etc.), amely bizonyos szöveghelyeken egyfajta napló-kompatibilis recepcióvá minősül. (Sokatmondó lehet az intertextualitás és vendégszövegek tekintetében, hogy a *Névmutató* hét oldalon keresztül sorolja a hivatkozott – javarészt kortárs magyar – irodalmárokat). Lázás hevületű, eredeti hangú ítéletei is megjelennek a narratívában: „*Hat éve halt meg Borbély Szilárd, de a hat év alatt sehol leírva nem láttam, hogy öngyilkos lett, csak ilyesmiket olvasok haláláról: »hirtelen, tragikus körülmények között hunyt el«. Mire ez a túlzott kegyelet, lábujjhegyen járás körülötte? Nagy költő volt, s költészetének semmi sem árthat.*” (*Akhilleusz beéri a teknőst*, 2020. január 15.)

A sokműfajú Tőzsér Árpád naplói nagy formátumú életművének maradandó értékű darabjai, amelyekben a saját idő és a történetiség úgy artikulálódik, hogy kvalitásos nyelvi kifejezésformát talál, s irodalomtörténetet teremt.

Visszatérő igazodási pontok prózabeszédében azon filozófiai alapvetések, amelyek emberi létünket próbálják magasabb minőségbe emelni. Az anyagi valósághoz éppúgy, miként a transzcendenshez olyan nyelvi kódokkal – ha úgy tetszik dísztelenséggel – közelít, amelyek alkalmazásával sikerül a nyelv fogalmi elvontságát szinte mindvégig kiiktatni a szövegből. S ez abból az aspektusból még in-

kább figyelemre méltó teljesítmény, hogy Tózsér Árpád (költői, írói, műfordítói és irodalomtörténeti) életműve a nyelvfilozófia – különösképp a wittgensteini nyelvfilozófia – alapvetéseitől nem függetleníthető el, a szerző a nyelvi determináltságot evidenciaként kezeli. Az *Akhilleusz beéri a teknőst* az egyetemességre törekvő, irodalom- és művészetelmélettel, ontológiával, mitológiával, természettudománnyal foglalkozó felvidéki polihisztor idő- és élettapasztalatának kvintesszenciája.

Akhilleusz valóban beéri a teknőst, s meghaladta azt.

(Tózsér Árpád: Akhilleusz beéri a teknőst. Naplók naplója (2013–2020), Kalligram, Pozsony, 2022)

Ósz Ilona: Héjanász